YOŞLAR NUTQIDA DAVLAT TILI VA UNING ZAMONAVIY ÖZGARIŞLARI

Abdullayeva Marziyaxon Uluğbek qizi
Andijon davlat çet tillari instituti, 107-guruh XTA talabasi.

Annotatsiya. Mazkur maqolada özbek yoşlari nutqining davlat tili me’yorlari bilan özaro munosabati, uning raqamli muhit ta’sirida özgarişi hamda bu özgarişlarning lisoniy va ijtimoiy sabablari yoritilgan. Yoşlar nutqidagi leksik yangilanişlar, ingliz va rus tillaridan özlaşmalar, kod almaşinuvi hamda yozma muloqotdagi imloviy soddalaşuv hodisalari tahlil qilinadi. Muallif bu jarayonlarni adabiy me’yorga tahdid sifatida emas, tilning tabiiy özgaruvçanligi va ijtimoiy tabaqalanişi doirasida baholaşni taklif etadi hamda davlat tilining nufuzini oşirişga xizmat qiladigan amaliy yönalişlarni belgilaydi. Tadqiqot natijalaridan yoşlar nutqini sotsiolingvistik jihatdan örganişda va ta’lim jarayonida nutq madaniyatini şakllantirişda foydalaniş mumkin.

Kalit sözlar: yoşlar nutqi, davlat tili, sotsiolingvistika, sleng, kod almaşinuvi, özlaşma, raqamli muloqot, adabiy me’yor, yangilangan alifbo.

Аннотация. В статье рассматривается взаимодействие речи узбекской молодёжи с нормами государственного языка, изменения, происходящие в ней под влиянием цифровой среды, а также лингвистические и социальные причины этих изменений. Анализируются лексические инновации, заимствования из английского и русского языков, переключение кодов и орфографическое упрощение в письменном общении. Автор предлагает оценивать эти процессы не как угрозу литературной норме, а в рамках естественной вариативности языка и его социальной дифференциации, а также определяет практические направления, способствующие повышению престижа государственного языка. Результаты могут быть использованы при социолингвистическом изучении молодёжной речи и формировании культуры речи в образовательном процессе.

Ключевые слова: молодёжная речь, государственный язык, социолингвистика, сленг, переключение кодов, заимствование, цифровая коммуникация, литературная норма, обновлённый алфавит.

Abstract. This article examines how the speech of Uzbek youth interacts with the norms of the state language, the changes taking place in it under the influence of the digital environment, and the linguistic and social reasons behind these changes. It analyzes lexical innovations, borrowings from English and Russian, code-switching and orthographic simplification in written communication. The author suggests assessing these processes not as a threat to the literary norm but within the framework of natural language variation and social differentiation, and outlines practical directions that can raise the prestige of the state language. The results can be used in the sociolinguistic study of youth speech and in developing speech culture in education.

Keywords: youth speech, state language, sociolinguistics, slang, code-switching, borrowing, digital communication, literary norm, updated alphabet.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Kiriş. Til jamiyat bilan birga özgarib boradi va bu özgariş eng avval yoş avlod nutqida seziladi. Bugungi özbek yoşlari muloqotining katta qismi ijtimoiy tarmoqlar, messenjerlar va video platformalarda ötadi. Bu muhitning öz qoidalari bor: yozuv tez, qisqa va ifodali bölişi kerak, söz esa köpinça rasm, stiker yoki qisqa videoning yonida turadi. Şu sababli yoşlar nutqini faqat “buzilgan til” deb baholaş bilan çeklanib bölmaydi, uni ijtimoiy va lisoniy hodisa sifatida örganiş zarur.

Özbek tilining davlat tili maqomi 1989-yil 21-oktyabrda qabul qilingan va 1995-yilda yangi tahrirda tasdiqlangan “Davlat tili haqida”gi Qonunda mustahkamlab qöyilgan [1]. Lotin yozuviga asoslangan alifbo esa 1993-yilda joriy etilgan [2]. Davlat tilining jamiyatdagi örni faqat huquqiy hujjatlar bilan emas, balki uning kundalik muloqotda, ayniqsa yoşlar orasida qanday qöllanişi bilan ham belgilanadi.

Mavzuning dolzarbligi yana bir holat bilan boğliq. 2026-yil 21-oktyabrda lotin yozuviga asoslangan özbek alifbosini takomillaştiriş haqidagi qonun imzolandi. Yangi alifbo 28 ta harf va bitta tutuq belgisidan iborat böladi [3]. Ma’lumotlarga köra, hozirgi o‘, g‘, sh, ch örniga ö, ğ, ş, ç harflari qöllanadi [4]. Bu özgariş yozuv va imlo me’yorlariga yoşlar qanday munosabatda bölişi haqidagi savolni yanada dolzarb qilib qöydi.

Maqolaning maqsadi yoşlar nutqidagi zamonaviy özgarişlarni davlat tili me’yorlari bilan boğlab tahlil qiliş va tilning mavqeini mustahkamlaşga xizmat qiladigan yönalişlarni aniqlaşdir. Şu maqsadga köra quyidagi vazifalar belgilandi: yoşlar nutqining leksik va grafik xususiyatlarini tavsiflaş; yangi birliklarning kirib keliş manbalarini aniqlaş; ularning adabiy me’yorga munosabatini baholaş; amaliy takliflar işlab çiqiş.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Yoş omilining til özgarişidagi örni sotsiolingvistikaning asosiy mavzularidan biri hisoblanadi. V.Labov til özgarişlari ijtimoiy tabaqa, yoş va nutq uslubi bilan boğliq holda röy berişini körsatib bergan, yoşlarni esa yangi şakllarning tarqalişida faol iştirokçi sifatida talqin qilgan [5]. P.Ekkertning fikriça, ösmirlik davrida til birliklari guruhga mansublikni bildiriş vositasiga aylanadi, ya’ni yoşlar sözni faqat axborot uçun emas, öz örnini belgilaş uçun ham tanlaydi [6]. S.Taglyamonte ösmirlar nutqiga bağişlangan tadqiqotida bu nutq tartibsiz emasligini, unda öziga xos qonuniyatlar borligini va ayrim yangiliklar keyinçalik umumiy tilga ötişini ta’kidlaydi [7]. P.Tradgill esa yoş, jins va ijtimoiy mavqe nutq farqlarini belgilovçi asosiy özgaruvçilar ekanini yozadi [8].

Rus tilşunosligida yoşlar nutqi va sözlaşuv uslubi masalalari L.P.Krisin, V.I.Belikov, E.A.Zemskaya kabi olimlar tomonidan örganilgan. Ularning işlarida jargon va slengning adabiy tilga ta’siri, sözlaşuv nutqining kengayişi hamda me’yor tuşunçasining özgaruvçanligi yoritilgan [9; 10; 11].

Raqamli muloqot masalasi D.Kristal tadqiqotlarida alohida örin tutadi. U internet muloqotini nutqning öziga xos körinişi sifatida tavsiflaydi [12], qisqa xabarlardagi qisqartmalarni esa savodsizlik belgisi emas, balki yangi muloqot şaroitiga moslaşuv deb baholaydi [13].

Til aloqasi masalalari U.Vaynraxning asarida [14], kod almaşinuvining ijtimoiy ma’nolari esa J.Gamperz [15] va K.Mayers-Skotton [16] tadqiqotlarida yoritilgan. Özlaşmalarning kirib kelişi M.Haspelmat va U.Tadmor tahririda çop etilgan qiyosiy töplamda köplab tillar misolida körsatilgan [17].

Özbek tilşunosligida adabiy til me’yori va uning xususiyatlari R.Sayfullayeva va hammualliflarning “Hozirgi özbek adabiy tili” darsligida [18], söz ma’nosining köçiş yöllari esa M.Mirtojiyevning semasiologiyaga oid asarida [19] yoritilgan. Leksik birliklarning me’yoriy tavsifi “Özbek tilining izohli luğati”da berilgan [20]. Davlat tilining ijtimoiy mavqei va til siyosati masalalari V.Fierman [21] hamda J.Landau va B.Kellner-Haynkele [22] tadqiqotlarida örganilgan. Şunday bölsa-da, bizga ma’lum işlarda yoşlar nutqining ijtimoiy tarmoqlardagi körinişi, uning davlat tili me’yori va yangilangan alifbo bilan aloqasi hali yetarliça tizimli örganilmagan.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotda kuzatiş, tavsiflaş, qiyosiy va kontekstual tahlil usullaridan foydalanildi. Material sifatida ijtimoiy tarmoqlardagi (Telegram, Instagram, TikTok) izohlar, yoşlarning

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

guruh yozişmalari va kundalik oğzaki muloqotda kuzatilgan misollar olindi. Misollar yoşlar nutqida tez-tez uçraydigan birliklar orasidan tanlandi, ularning me’yoriy ma’nosi izohli luğat bilan soliştirildi [20]. Tahlil tört darajada olib borildi: leksik, semantik, grafik-imloviy va kommunikativ-pragmatik.

Tahlil va natijalar. Yoşlar nutqidagi yangi birliklarning katta qismi ingliz tilidan raqamli muhit orqali kirib kelmoqda. “Post”, “storis”, “kontent”, “lay”, “follow”, “vayb”, “kraş”, “fleks” kabi sözlar şular jumlasidandir. Ularning özlaşiş yöli özbek tili uçun yangi emas: yoşlar köpinça çet sözni yordamçi fe’l bilan biriktirib, tayyor qolipda işlatadi: “post taşlamoq”, “storis qöymoq”, “lay bosmoq”, “blok qilmoq”. Xuddi şu qolip tilimizda “tavba qilmoq”, “qabul qilmoq” kabi arab-fors özlaşmalarini özlaştirişda ham qöllangan. Demak, yangi sözlar tilning öz grammatik tizimiga moslaşib kirmoqda, bu esa özlaştiriş imkoniyati saqlanib qolganini körsatadi [17].

Rus tilidan ötgan birliklar ham yoşlar nutqida saqlanib qolgan, ammo kuzatişlarimizga köra ularning kölami ingliz tilidan kelayotganlarga nisbatan tor. “Prikol”, “tusovka”, “klass” kabi sözlar asosan norasmiy suhbatda uçraydi. Buni sovet davridan qolgan til aloqasining izi sifatida qaraş mumkin [21].

Yozma muloqotda ixçamlik ustuvor. Doimiy ibora va formulalar qisqartiriladi: “assalomu alaykum” örniga “salom”, “xöp böladi” örniga “xöp” yoki “ok” yoziladi, “rahmat” sözi köpinça “raxmat” şaklida uçraydi, ifodalilikni oşiriş uçun harflar takrorlanadi (“juuda”, “salomm”). Mavjud sözlarning yangi ma’no kasb etişi ham kuzatiladi. “Kayf” sözi yoşlar nutqida “yaxşi vaqt ötkaziş, zavqlaniş” ma’nosida faol işlatiladi: “kayf qildik”. “Bomba” sözi “a’lo, juda zör” ma’nosida, “ölib qoldim” iborasi esa “juda kuldim” ma’nosida qöllanadi. Bunday özgarişlar metafora va metonimiya orqali ma’no köçişining odatiy yöllariga mos keladi [19].

Kod almaşinuvi yoşlar nutqining eng közga taşlanadigan belgilaridan biri. “Menga bu vayb juda yoqdi”, “Bu video juda cringe ekan” kabi gaplarda özbek grammatik qolipi saqlanadi, ayrim sözlar esa ingliz tilidan olinadi. Gamperz va Mayers-Skotton qaraşlariga tayansak [15; 16], bunday almaşinuv sözlovçining zamonaviylikni va guruhga mansublikni körsatiş usuli bölişi mumkin. Davlat tili nuqtayi nazaridan asosiy muammo aynan şu yerda: özlaşma özbekça muqobili bor sözni siqib çiqara boşlasa, u tilni boyitiş vositasi bölmay qoladi. Masalan, “follow qilmoq” örniga “obuna bölmoq”, “post” örniga “e’lon” yoki “yozuv” deyiş mumkin.

Grafik darajada yoşlar yozuvining özига xosligi yanada yaqqol. Çat va izohlarda o‘ va g‘ harflari köpinça belgisiz yoziladi (“ozbek”, “goya”), tutuq belgisi tuşirib qoldiriladi (“mano”), ba’zan ch birikmasi örniga “4” raqamidan foydalaniladi, gapga emoji va stikerlar qöşiladi. Kristal bunday xususiyatlarni savodsizlik bilan emas, yozma muloqotda ixçamlik va his-tuyğuni ifodalaş ehtiyoji bilan izohlaydi [12; 13]. Bizningça, apostrofli harflarning klaviaturada qulay kiritilmasligi ham bunga sabab bölgan.

Yangilangan alifbo şu jihatdan e’tiborga loyiq. Yangi harflarni bitta tugma orqali kiritiş imkoniyati yaratilişi, şuningdek, matnlarni yangi alifboga avtomatik ögiruvçi dasturlar işlab çiqilişi közda tutilgani aytilgan [23]. Bu yozma nutqda belgisiz va soddalaştirilgan yozuvga bölgan ehtiyojni kamaytiriş mumkin. Biroq buning amaldagi natijasi alifbo joriy etilgandan keyingina ma’lum böladi.

Yoşlar nutqini faqat me’yor buzilişi deb qaraş ham töğri bölmas edi. Labov körsatganidek, sözlovçi vaziyatga qarab nutq uslubini almaştiradi [5]. Yoş sözlovçi döstlariga yozganda sleng işlatsa ham, öqituvçiga ariza yozganda yoki rasmiy çiqişda adabiy me’yorga amal qilişi mumkin. Muammo slengning özida emas, balki rasmiy uslubning yetarli özlaştirilmasligida bölişi ehtimoli bor. Adabiy til me’yori esa ta’lim jarayonida özlaştiriladi [18], şu sababli maktab va oliy ta’lim muassasalarida uslublar örtasida ötişni örgatiş muhim. Özbek tilida kontent yaratuvçi yoşlar davlat tilining raqamli muhitdagi örnini mustahkamlaşda ham muhim rol öynaşi mumkin.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib aytganda, yoşlar nutqidagi özgarişlar tilning tabiiy özgaruvçanligi doirasida röy bermoqda va ularni töliq salbiy hodisa deb baholaş ilmiy jihatdan asosli emas. Tahlil uç asosiy yönalişni körsatdi: ingliz va rus tillaridan özlaşmalar, kod almaşinuvi hamda yozma muloqotdagi grafik soddalaşuv. Bunda özlaşmalarning bir qismi özbek tilining grammatik qolipiga moslaşgan, sözlarning yangi ma’no kasb etişi esa ma’no köçişining odatiy qonuniyatlariga mos keladi.

Şu bilan birga, ikki holat e’tiborni talab qiladi: özbekça muqobili bor sözlarning çet sözlar bilan almaştirilişi va rasmiy uslubning yetarli özlaştirilmasligi.

Mavzu böyiça quyidagi takliflarni beriş mumkin: birinçidan, ta’lim muassasalarida yoşlarga norasmiy va rasmiy uslublar orasidagi farqni amaliy maşqlar orqali örgatiş; ikkinçidan, köp qöllanayotgan özlaşmalarning özbekça muqobillarini aniqlab, ularni ommalaştiriş va izohli luğatlarda yoşlar nutqidagi yangi birliklarni tizimli aks ettiriş; uçinçidan, özbek tilida kontent yaratuvçi yoşlar bilan hamkorlik qiliş; törtinçidan, yangilangan alifboni örgatişda yoşlarga möljallangan raqamli vositalardan foydalaniş; beşinçidan, yoşlar nutqining elektron korpusini yaratib, uni sotsiolingvistik jihatdan örganiş.

Foydalanilgan adabiyotlar röyxati (References)

1. Özbekiston Respublikasining “Davlat tili haqida”gi Qonuni (yangi tahrir). – 1995-yil 21-dekabr, 167-I-son.
2. “Lotin yozuviga asoslangan özbek alifbosini joriy etiş töğrisida”gi Özbekiston Respublikasi Qonuni. – 1993-yil 2-sentabr, 906-XII-son.
3. Özbek alifbosi yangilandi: yangi alifbo qaçondan kuçga kiradi? Qanday özgarişlar böldi? [Elektron resurs]. – URL: https://talimxabarlari.uz/81672/ (murojaat sanasi: 24.10.2026).
4. Özbek alifbosidagi yangi harflar klaviaturaga qanday joylaştiriladi? // Spot.uz, 2026-yil 10-sentabr [Elektron resurs]. – URL: https://www.spot.uz/oz/tag/alifbo islohoti/ (murojaat sanasi: 24.10.2026).
5. Sayfullayeva R., Mengliyev B., Boqiyeva G. va b. Hozirgi özbek adabiy tili. – Toşkent: Fan va texnologiya, 2009.
6. Mirtojiyev M. Özbek tili semasiologiyasi. – Toşkent: Mumtoz söz, 2010.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.